

„Újíts: de ne rombolj!” Megjegyzések Babits és az irodalmi konzervativizmus kérdéséhez

Babits és az irodalmi konzervativizmus viszonyának vizsgálata legalább két kérdés-irányba indítható gondolatmenetet implicál. Az egyik: Babits műveinek népnemzeti tradicionalista, majd konzervatív kritikai recepciója *A Holnap* antológiák heves vitáitól kezdve¹ a Dante-fordítások méltatásán át a kései versek fogadtatásáig.² A másik kérdésirány közvetlenül Babits konzervativizmusára irányul, amely az előbbtől nem egészen független és korántsem újszerű kérdésfelvetést jelent. Közismert Babits első, negatív reakciója Ady *Új versek* kötetére Kosztolányinak írt 1906-os levelében,³ vagy utalhatunk arra az elkedvetlenedésre, amelyet az váltott ki, hogy *A Holnap* antológia megjelenése után Rákosi és Gyulai, általa „megbecsült kiváló emberek” szemében az ő versei lettek a „botránykö”.⁴ Ignótus 1915-ben Rákosival szemben úgy védelmezi költőtársát, hogy kijelenti róla: „Babits az a fajta művész és költő, kit irodalmibb közvéleményű hazákban sietve reklamálna magának az akadémizmus, a művészi konzervativizmus.”⁵ Egy 1928-as interjúban világnézeti konzervativizmusának kialakulását Babits az egyetem elvégzése utáni évekre datálja,⁶ mégis a századelő magyar irodalmi modernségének rövid időn belül meghatározó alakjává vált.

¹ Erről bővebben: SZÉNÁSI Zoltán, „Az irodalom hajdani bakói és koronaörei”. *A Nyugat és A Holnap fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára*, Literatura 2013/1, 3–26.

² Vö. FRIED István, *Babits és a konzervatív kritika*, Tiszatáj 2008/11, 60–73.

³ Babits Mihály levele Kosztolányi Dezsőnek, Baja, 1906. február 21–22. = *Babits Mihály levelezése 1890–1906*, s. a. r. ZSOLDOS Sándor, *Historia Litteraria Alapítvány – Korona*, Budapest, 1998, 193–199.

⁴ Vö. RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája. 1909–1914*, MTA BTK ITI – Balassi, Budapest, 2013, 34.

⁵ IGNÓTUS, *Spécik = A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok 1915–1920*, szerk. TÉGLÁS János, Universitas, Budapest, 82.

⁶ BENDE László, *A jubiláns Babits Mihály elmondja, hogyan lett költővé ő, aki valamikor „undorodott a versírástól”* = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje”. *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk. TÉGLÁS János, Pauz-Westermann, Celldömölk, 1997, 229.

Ezt az ellentmondást tovább árnyalja, hogy a világháború évei alatt a Szekfű Gyulát ért támadások után nemcsak arra mutatkozott törekvés, hogy a konzervatív oldal fiatal tudósait megnyerjék a *Nyugat* számára, hanem felmerült annak a lehetősége is, hogy a reformkonzervatív fiatalok Schöpflinnel és Babitscsal kiegészülve a korabeli, ideológiailag két táborra osztott irodalmi és tudományos mezőben egy harmadik csoportosulást hozzanak létre. Szekfűnek ez a terve Horváth János ellenállásán bukott meg, de később, a két világháború között a regnáló keresztény-konzervatív politikai kurzus által támogatott irodalmi lap, a *Napkelet* szerkesztői már hiába próbálták megnyerni munkatársuknak Babitsot. „A költő konzervatív!” – kiált fel 1919-ben megjelent nevezetes, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéjében Babits,⁷ s kérdés, hogy életművét tekintve feloldható-e az az ellentmondás, amely alapvetően konzervatív emberi, költői attitűdje és az intézményesülő művészeti modernségen belül elfoglalt helye között feszül. Meglehet azonban, hogy elsődleges feladatunk nem annak eldöntése, hogy Babits konzervatív vagy modern volt-e, hanem éppen ennek a (látszólagos) paradoxonnak a megértése.⁸ Ami egyben azt is jelenti, hogy a kérdés tárgyalása során nem tekinthetünk el a századelő irodalmi modernségének alakulását meghatározó (s részben a jelenség paradoxitását eredményező) történeti kontextusoktól sem.

Ez a kérdés azért is lényeges, mivel – az utóbbi egy-két évtized recepcióját tekintve – a *Nyugat* meghatározó szerzőjeként és szerkesztőjeként Babits modernségének határai mintha egybeesni látszanának a folyóirat modernségének határaival, de legalábbis mintha kijelölnék azt.⁹ Gintli Tibor a Babits-életmű leértékelését, a költőnek tulajdonított konzervativizmust a művekben megmutatkozó hagyománytudat vélt avítságával hozza összefüggésbe, s a költői életmű újraolvasása során ezzel szemben érvel Babits tradíciófogalmának nyitottsága, dinamizmusa mellett.¹⁰ Babits és az irodalmi konzervativizmus viszonyának megítélése szempontjából ez – a másik oldalról nézve – azért is kulcsfontosságú kérdés, mivel a századelő népnemzeti tradicionalizmusa és a belőle kialakuló konzervativizmus¹¹ egyik kulcsfogalma éppen

⁷ BABITS Mihály, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, Nyugat 1919/14–15, 927.

⁸ TVERDOTA György, *A modernség-fogalom változásai a húszas évek költészetében* = „de nem felelnek, úgy felelnek”. *A magyar líra a húszas–harmincas évek fordulóján*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1992, 172.

⁹ Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A Nyugat kultúrafogalma és kulturális orientációja* = *Nyugat népe*, szerk. ANGYALOSI Gergely – E. CSORBA Csilla – KULCSÁR SZABÓ Ernő – TVERDOTA György, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2009, 9–23. KENYERES Zoltán, *Babits és a metafizikus hagyomány* = *Uő, Korok, pályák, művek. Válogatott tanulmányok*, Akadémiai, Budapest, 2004, 205.

¹⁰ GINTLI Tibor, *A Babits-líra viszonya a modernséghez* = *Uő, Irodalmi kalandtúra. Válogatott tanulmányok*, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2013, 82–91.

¹¹ A korabeli fogalomhasználatlalt és a szakirodalom bevett terminusaival ellentétben én elkülönítem egymástól a népnemzeti tradicionalizmust és a konzervativizmust. A kettő közötti genetikus kapcsolatot fenntartva előbbibe sorolom mindenekelőtt Gyulait, Beöthy és a korabeli hivatalos irodalmiság szereplőit. Ők a 19. századi gyökerű nemzeti irodalom eszméjét őrizték, s irodalmi praxisukat – bár

a hagyomány, míg a másik a nemzet volt, és ezek meghatározására alapozva törekedtek a nemzeti kultúra, a nemzeti irodalom fogalmának rögzítésére.

Nem állítom, hogy Babits hagyománytudata és modernségfelfogása pályája során ne változott volna, nyilvánvaló ugyanis, hogy a *Levelek Irisz koszorújából* „dinamikus tradíciófogalma”¹² és – például – *Az írástudók árulása* című esszé értelmiségi szerepértelmezése között a műfaji különbségek implikálta eltéréseken túl is jelentős világszemléleti különbség mutatkozik, utóbbi szemléletmódját bizonyos értelemben okkal nevezhetjük akár konzervatívnak is. Ennek tudatában az alábbiakban két esszé alaposabb olvasatával igyekszem leírni Babits hagyomány- és nemzetfogalmát. Előbbi interpretációjára Kassák lapjának kritikája, míg utóbbiéra a Tanácsköztársaság bukása utáni önigazoló írás, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* kínál lehetőséget.

Új nevezés az irodalom piraeusi fáklyaversenyében

Babits és Kassák vitáját számtalan tanulmány vizsgálta már, s ezek konklúzióira hagyatkozva tulajdonképpen rövidre is zárhatjuk Babits és a konzervativizmus kérdésének a tárgyalását. „Az avantgárdnak efféle értelmezése – állapítja meg a korai magyar avantgárdról írt könyvében Kálmán C. György –, amely tehát kontinuitásba ágyazza bele a szándéka szerint újat, meghökkentőt, szakítást (vagyis diszkontinuitást) hozó áramlatot, tipikusan a konzervatív értelmezői közösség sajátja.”¹³ Mindez ráadásul nemcsak Babitsnak a hagyománytörténés megszakítatlan folytonosságáról vallott nézeteivel, hanem kritikájának retorikájával és érveléstechnikájával is alátámasztható. A *Tett* avantgárd esztétikai újításainak, hagyománytagadásának jelentőségét Babits úgy igyekszik relativizálni, hogy a szabadvers-forma alkalmazásán keresztül évszázados tradícióba helyezi bele az avantgárd (látszólagos) formabontását. Ugyanazt teszi ekkor Babits, mint 1909-es *Ady s a legújabb magyar lyra* című tanulmányában Horváth János, aki a századelő modern magyar irodalmának előzményét a romantikában jelöli ki.¹⁴ A különbség a két hagyományrekonstrukció között, hogy míg Horváth Ady és a *Nyugat* előzményét abba a hagyománytörténeti ívbe helyezi, amely az ő irodalomfelfogása szerint elkülönül (s ezért eleve kevésbé értékes) a nemzeti klasszicizmus csúcsát jelentő életművektől (mindenekelőtt Aranyétól), addig Babits azt a hagyománysort (Szent Ferencről kezdve Walt Whitmanig, illetve Vajda Pétertől Petőfin át Jókaiig), amelyet a szabadvers-forma történeti áttekintésével felvázol,

reagáltak az új irodalmi jelenségekre is – a századelő esztétikai modernsége gyakorlatilag érintetlenül hagyta. A másik csoportba azokat (mindenekelőtt Horváth Jánost és később Szekfű Gyulát, a Napkeletet stb.) sorolom, akik komolyan számot vetettek a modernség társadalmi és kulturális jelenségeivel, és saját konzervatív világszemléletüket tudatosan arra reagálva, azzal szemben alakították ki.

¹² *Uo.*, 83.

¹³ KÁLMÁN C. György, *Élharcok és arcélek. A korai magyar avantgárd költészet és kánon*, Balassi, Budapest, 2008, 255.

¹⁴ HORVÁTH JÁNOS, *Ady s a legújabb magyar lyra* = Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái V., szerk. KOROMPAY H. János – KOROMPAY Klára, Osiris, Budapest, 2009, 266–310.

egyáltalán nem minősíti negatívan, ő pusztán az avantgárd formabontás jelentőségét kívánja relativizálni. Éppen a saját hagyományuk nem ismeretét kifogásolja Babits, műveik esztétikai deficitjét is ebben a tudatlanságban látja, s ezért minősíti az avantgárd irodalmi törekvéseket anarchiának. Így merül fel az érthetatlenség (korábbiól szintén ismerős) vádja is, de az avantgárd irodalom számára idegen nyelvezetét – csakúgy, mint néhány évvel korábban Gyulai Pál Ady költészetét – Babits is modorosnak, affektáltnak érzékeli. A *Holnap* antológia recepciójának egyik főmotívuma volt az Ady leválasztására való törekvés az epigonnak minősített fiatalabb költőtársakról. Hasonló gesztus sejlik fel abban, ahogy – A *Tett* költői közül kizárólag őt néven nevezve – Babits kifogásai ellenére is Kassákot méltatja: „egyedül Kassák egyéniségét látom a szabad vers formáiba erőltetés nélkül beilleszkedőnek”.¹⁵

A Babits-kritika nyelvezetének metaforikája szintén sok szempontból emlékeztet a *Nyugatot* bíráló népnemzeti tradicionalizmus beszédmódjára. Esetenként a Rákosi Jenőt idéző gúny („A *Tett* lehet egy Herkules bölcsője, de lehet csak néhány kérésztócsaágya is.”)¹⁶ és egyfajta felsőbbbségtudat sem áll távol tőle („Nem látszik talán még érettnek az új nemzedék komoly kritikára. De a komoly kritika, az érdeklődés melege maga érlel – és dicsérni bűn talán, de megérteni kötelesség. Túlzott megbecsülés-e a gazos ágyásnak a kertész gyomláló munkája?”),¹⁷ de mélyebb gondolkodásmódbeli összefüggésekre utalnak azok az organikus természeti képek – erre vonatkozik Kálmán C. fentebb idézett megállapítása is –, amelyek az irodalmat élő szervezetként szemléltetik: „az irodalom, mint emberi jelenség, élő szervezet, s folyton újul ugyan, mint élő szervezet, de újulása szükségképpen folytonos mint az emberi testé, sohasem ugorhat ki egyszerre önmagából!”¹⁸ Miközben tehát Babits kijelenti, hogy a „Nyugat önnön hagyományai ellen vétene”,¹⁹ ha nem figyelne oda a fiatalabb generációra, addig a legújabb irodalom recepcióját – első olvasatra úgy tűnik legalábbis – a konzervatív kritika nyelvezetével és érvkészletével hajtja végre. Nem meglepő tehát Zolnai Béla megállapítása, aki a konzervatív irodalomkritika részéről tette mérlegre Kassáké mozgalomát: „Érdekes volt látni – írja Zolnai –, hogy a Nyugat, mely tizedik évfolyamába lépve az egykor forradalmi lapból általában komoly hangú és lehiggadt szemlévé érlelődött, most ugyanazokkal a vádakkal illeti az új fiatalokat, aminő vádak annak idején magát a Nyugatot is nem méltatlanul érték.”²⁰

Van-e mégis különbség Babits hagyományfogalma és a népnemzeti tradicionalizmus, valamint a konzervativizmus tradíciófogalma között? Először is: lényeges

¹⁵ BABITS Mihály, *Ma, holnap és irodalom*, Nyugat 1916/17, 336.

¹⁶ *Uo.*, 330.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ *Uo.*, 333.

¹⁹ *Uo.*, 329.

²⁰ ZOLNAI Béla, „Új irodalom”, *It* 1917, 371. (Kiemelés az eredetiben.) Nem ok nélkül állapítja meg Derék Pál azt sem, hogy Zolnai kritikájában lényegében Babits gondolatmenetét követi (DERÉKY Pál, *Az esztétizmus és az avantgárd vitája a magyar irodalomban. 1916–1917*, *ItK* 1989/1–2, 75–77).

eltérés mutatkozik a *Nyugat* és *A Holnap* körüli viták és Babits kritikájának kontextusa között. A századelő hivatalos irodalomkritikája jellemzően politikai összefüggésbe helyezte az új irodalmi jelenségeket, a fiatalokra mint legyőzendő ellenfélre tekintett, vagy legalábbis olyanokra, akik azt a kozmopolita, dekadens irányt képviselik, amely a magyar irodalomban, annak nemzeti jellegénél fogva, idővel szükségszerűen el fog halni. Ezzel szemben a *Nyugat* és Kassákék avantgárd mozgalma között egyszerre volt szövetségi és versenytársi a viszony, de „a szövetségi és versenytársi gesztusokat is mindig áthatotta az a mindmáig érvényes közmegegyezés, hogy a *Nyugat* az idősebb és elismertebb testvér”.²¹ Pontosan ez mutatkozik meg abban, ahogy Babits saját befogadói pozícióját kijelöli a „hivatalos kritika” és a legújabb nemzedék között, és megállapítja, hogy saját generációja egyik oldalról sem számíthat megértésre, mivel ők a hivatalosság szemében „éretlen forradalmárok”, míg a fiatalabbak számára „mereven elzárkózó, megcsontosodott arrivék”.²²

A másik lényegesebb különbség a hagyományhoz való viszonyban ragadható meg. Annak ellenére, hogy a hivatalos irodalom a *Nyugat* jelentkezésében is a nemzeti hagyományok megtagadását látta, a lap a századelőn saját kánonjának kijelölése során jellemzően nem a hagyomány radikális megszakítására vagy a kanonizált szerzők névsorának átírására törekedett. A rég- és közelmúlt irodalomtörténetéből nem kívánt addig ismeretlen szerzőket felfedezni, sem addig nagyra becsült írókat, költőket kitörölni. A kánonon belüli rangsor megváltoztatására azonban találunk példát és arra is, hogy a kánonrevízió kérdésében megoszlott az egyes nyugatos szerzők véleménye is. Általában elmondható, hogy a *Nyugat* szerzői a kanonizált életműveken belüli (tematikus, poétikai, műfaji stb.) hangsúlyok áthelyezésére tettek kísérletet – a legismertebb példa erre a kései Vörösmarty felértékelése²³ – azzal a céllal, hogy saját irodalmi pozíciójukat és gyakorlatukat az irodalmi hagyomány felől is megerősítsék és igazolják.

A *Tettben* megjelent alkotásokat olvasva Babits talán több okkal feltételezhette a hagyománytagadás szándékát, mint pár évvel korábban a Kisfaludy Társaság elnöki székéből Beöthy a *Nyugat* kapcsán, de mindkét esetben saját tradíciófogalmukra épülő irodalomkoncepciójuk határai jelölték ki a befogadás korlátait. A népnemzeti tradicionalizmus irodalomképének meghatározó karakterjegyét az Arany és Petőfi költészetéből kivont idealizált népiesség adta, Babits jóval összetettebb tradíciófogalma viszont egy „arisztokratikus” irodalomfelfogást volt hivatva megalapozni. Az ő értelmezése szerint a művésznek tudatában kell lennie, hogy a hagyomány megelőzi a művészetet, az alkotótevékenység („komponálás”) a tradíción végrehajtott munka, egyfajta (kötött) asszociációs játék az öröklött kulturális javakkal. Babits analógiája

²¹ KAPPANYOS András, *A Nyugat és az avantgárd = Nyugat népe*, 200.

²² BABITS, *Ma, holnap és irodalom*, 329.

²³ VÖ. SZÉNÁSI Zoltán, *A vén cigány – irodalomtörténeti fénytörésekben* = *Uő, Örökké ég alatt. Tanulmányok*, Savaria UP, Szombathely, 2016, 19–31. Különösen: 24–29.

a nyelv használata: ahogy a nyelvet működtető konvenciók elsajátítása garantálja a kommunikáció sikerességét, éppúgy a műalkotás „üzenete” azáltal juthat el befogadójához, hogy a művész és a műalkotás szemlélője ismerik, értik a műalkotást strukturáló szabályrendszert. Babits esztétikája azonban nem a tradíció másolására épül, mint a népnemzeti epigonizmuse, hanem – éppen az asszociációs játék artisztikuma révén – eleve feltételezi a jelhasználatot szabályozó konvenciók és a jelkészlet állandó megújítását. A nyelv működésére történő hivatkozás tehát több is, mint analógia, mivel az irodalom szempontjából az elsődleges médiumról van szó. A hagyományokkal való radikális szakítás az irodalomban éppen azért volt elfogadhatatlan Babits számára, mivel a jelhasználati konvenciókat (tudatosan vagy éppen tudatlanságból) leromboló szöveg a hagyományt innovatívan újraíró, de saját előzményeire is reflektáló írásmű helyett érthetetlen és befogadhatatlan nyelvi káoszt hoz létre. „A Tett íróinál még kísérlete sincs a komponálás valamely új módjának, a stíl valamely új tempójának, egy-egy bizarr ötlet, a futuristák legüresebb külsőségeinek esetlen utánzása, a grammatikának és értelmességnek némi, nagyon is erőltetett és kevésbé következetes fumigálása, a mondanivaló szándékos és oktalan komplikálása (naiv fiatal íróknál gyakori szenvelgés), ennyi az egész stílújítás.”²⁴ Ez pedig nemcsak kevés volt Babits számára, de az ő poétikájának keretei között művészi alkotásnak is csak kivételes esetekben (például Kassák kiérlelt szabad verseiben) minősült.²⁵

Ahhoz, hogy Babits irodalomszemléletét még világosabban elkülönítsük a századforduló népnemzeti tradicionalizmusától és Horváth János önelvű magyar irodalomtörténeti modelljétől, érdemes idézni az 1913-as datálású, de csak 1917-ben megjelent *Magyar irodalom* című esszét. Ebben az írásában, melyet Rába György Babits-monográfiájában a *Ma, holnap és irodalom* előzményének tekint,²⁶ Babits arra vállalkozik, hogy a magyar irodalmat elhelyezze a világirodalomban, azaz megpróbálja kijelölni helyét és értékét az európai irodalmon belül. A világirodalom egysége kapcsán egy organikus természeti metaforába ágyazva fejt ki a tradíció jelentőségét: „S ez valóban egység volt, egységes szervezet, ahol minden rostot táplált, minden ágat szívósan együvé tartott, minden pórusba beszivárgott, mint a fának éltető nedvessége, az ős földből szüntelen élettel ömölve, s ott fönn ezer színné, formává idomulva az, ami minden kultúrának összetartó lelke, keringő vére, eleven egysége: a tradíció, egy közös hagyomány.”²⁷ A magyar irodalmat Babits az írásbeliség kialakulása óta az európai irodalommal és hagyománytörténettel szerves és kiszakíthatatlan egységben lévőnek látja, a nemzeti karakter és az európaiság kérdésével kapcsolatban pedig később hozzáteszi: „Az egész magyar irodalom történetén két irány vonul

²⁴ BABITS, *Ma, holnap és irodalom*, 337.

²⁵ VÖ. DERÉKY, *I. m.*, 68.

²⁶ RÁBA György, *Babits Mihály*, Gondolat, Budapest, 1983, 163.

²⁷ BABITS Mihály, *Magyar irodalom = Uő, Esszék, tanulmányok*, s. a. r. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, I, 368.

végig: az egyik a nemzeti vonások konzervatív megőrzésére és kifejezésére törekvő, minden nyugati hatástól dacosan elzárkózó; a másik ezt az elzárkózást megvető és gúnyoló, európai minták szerint forradalmian újíto. S miként a nemzeti karakter megőrzése [...] az egész irodalom feladata, az európai érdekre való törekvés pedig az egyes alkotásoké: akként valóban az irodalmi közvélemény óvta rendszeren a nemzeti irány zászlaját, míg az egyesek, a zseniális kiválók törekedtek az európai szellem irányában újítni.”²⁸ Ebben a kétosztatú irodalmi mezőben a *Nyugat* – és benne saját pozícióját – Babits a magyar irodalmat az európai tradíciótörténet keretében való megújítók köztes pozíciójában jelöli ki.

Babits tehát – miként Deréky Pál is kiemeli²⁹ – nem szocialista eszmeisége miatt tekinti forradalminak Kassák körét, hanem az irodalmi alkotásaikban megmutatókozó hagyománytagadás miatt. Az az elvi alap, amellyel elítélik a háborút, és amely egyértelműen szembeállítja őket az olasz futuristákkal, Babits számára kifejezetten rokonszenves volt. A lényegi szemléleti különbség közöttük (ezt illusztrálja a „piraeusi fáklaverseny” hasonlata is) a tradíció folytathatóságának, a hagyománytörténet folytonosságának kérdésében merül fel. A távolság pontosan látható a másik irányból is: a *Nyugatot* en bloc konzervatívnak minősítő Szélpál Árpád 1919. januári írásából, amelyben visszautal Babits évekkorábbi kritikájára is: „Mi nem Babitsék kezéből vesszük át a piraeusi fáklát, hanem önmagunkat lobbantjuk fáklának az emberiség elé. Mi nem vesszük át a *Nyugat* örökét. Semmiféle örököt rajtunk nyűgnek nem tűrünk. Tradíciókat nem ösmerünk, és tradíciókat nem csinálunk, de harcolunk a mindig haladottabb tartalomért.”³⁰ Már a futurizmus korai recepciójában³¹ kirajzolódtak azok a korlátok, amelyek Babits számára a sajátjánál radikálisabban újító esztétikai törekvések produktív befogadásának az akadályát jelentették. Még inkább láthatóvá válik mindez *A Tett* bírálata során, amikor a *Nyugat* már csaknem egy évtizedes múltat tudhat maga mögött, s ennek tudatában hivatkozhat Babits a lap „önnön hagyományaira”, és ez a hagyománytudat fogalmazódik meg a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszé imperatívuszában is: „Újíts: de ne rombolj!”³² Más lesz az irodalomtörténeti kontextus a 20-as, 30-as években, amikor az eleve többarcú magyar irodalmi modernségen belül is hangsúlyosabbá válik az a meggyőződés, hogy – miként Tverdota György fogalmaz – a modernség összeegyeztethető a hagyományhoz való visszatéréssel,³³ viszont az avantgárd poétikai törekvéseinek szintézisét is megfigyelhetjük a két világháború közötti időszak több költőjénél,

²⁸ Uo., 382–383.

²⁹ DERÉKY, I. m., 66.

³⁰ SZÉLPÁL ÁRPÁD, *Forradalmi művészet – vagy pártművészet = A vádlott: Babits Mihály*, 305.

³¹ BABITS Mihály, *Futurizmus*, *Nyugat* 1910/7, 487–488.

³² BABITS, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, 927.

³³ TVERDOTA György, *A hagyományőrző modernség születése*, *Literatura* 2014/2, 130.

s ez alól maga Babits sem tekinthető kivételnek.³⁴ Ebből a szempontból nézve pedig a Babits–Kassák-vitát mint a modernség önreflexív szembenállását érthetjük meg, melyben az önmagát már mint tradíciót és tekintélyt tételező esztétizáló modernség kerül szembe az avantgárd modernséggel.³⁵

„Nemzet: a kultúra”

Ha a *Ma, holnap és irodalom* című kritika megértéséhez szükséges legalább röviden ismerni az írás kontextusát, még inkább így van ez a sokat vitatott, önigazoló és ön-váddal küzdő esszére, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencbenre*, és ezt különösen hangsúlyossá teszi az a tény, hogy ezzel az írással – amely a lábjegyzet tanúsága szerint még augusztus-szeptemberben született – nyitott az 1919 novemberében újrainduló *Nyugat*. Az esszé első része az irodalmi társaságok tagrevíziós törekvésére reagál, amelynek keretében meg kívánták vizsgálni az egyes írók politikai szerepvállalását a forradalmak idején. Babits az írói szabadságra hivatkozva vitatja (tegyük hozzá: hasztalanul) a Kisfaludy és a Petőfi Társaság ehhez való jogát. Ennek keretében fejti ki, hogy mit is ért a nemzet fogalmán, s az írás második felében vall saját konzervativizmusáról is. Ugyanekkor Szabó Dezső leleplezéssel fenyegeti Babitsot, mivel nem hajlandó belépni a „faji” alapon szerveződő Magyar Írók Szövetségébe, és a jobboldali radikális sajtó részéről is ismét támadják a költőt. 1919 őszén Babitsnak nemcsak a forradalmak idején mutatott – s életpályáját tekintve rendkívüli – politikai aktivitásáról, a Tanácsköztársaság alatt vállalt egyetemi tanárságáról kellett számot adnia, hanem azokról az „internacionalista” nézeteiről is, amelyeket 1918 októbere után megfogalmazott. 1919 februárjában az *Új Világ*ban jelent meg egy elemzése Vörösmarty Szózatáról. Lendvai István az *Új Nemzedék*ben még március elején igen élesen kritizálta Babits érzéketlenségét a háborús összeomlás utáni nemzeti tragédia iránt, figyelmen kívül hagyva a költő gondolkodásmódjának ebben az írásban is megmutatkozó főmotívumait: az erőszakmentesség elvét, a kulturális nemzetkonceptiót s az ekképpen értett kultúrnemzetek alkotta, szubsztanciálisan a nemzetnél magasabb rendű, mert egyetemes emberiség kulturális sokféleségének igenlését.³⁶

Az írás születésének életrajzi és történeti körülményei indokolják, hogy miért került a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszé első részének, a Társaságokkal folytatott, de lényegében többirányú vitájának középpontjába saját nemzetkonceptiójának újrafogalmazása, amelyet a következő formulában foglal össze: „Nemzet: a kultúra.” Ez ugyanis egyértelmű elhatárolását jelenti saját nemzetfelfogásának a vérségi-leszármazási alapon definiált nemzetfogalmaktól, s magában rejti a társadalmi

³⁴ *Uo.*, 122; 125.

³⁵ Matei CALINESCU, *Five Faces of Modernity. Modernism, Avante-garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism*, Duke UP, 2003⁸, 10.

³⁶ BABITS Mihály, *Az igazi haza. Cikk a Szózatról = A vádlott: Babits Mihály*, 320–324. LENDVAI István, *Haza és emberiség. Nyílt levél Babits Mihályhoz = A vádlott: Babits Mihály*, 325–326.

asszimiláció révén végbemenő akkulturációs folyamatok pozitív minősítését: „Testileg talán nem vagyunk rokonok: lelki közösség az. Egy nyelv, mely gondolkozásunkat hasonlóvá tette; ugyanazon mesék, melyeket hallottunk a gyerekszobában; ugyanazon történet, melyet tanultunk az iskolában; ugyanazon könyvek, melyeket olvastunk; hasonló városok, amelyekben éltünk; hasonló tájak, melyeket láttunk. És ugyanazon csapások, miket átszenvedtünk, ugyanazon áldatlan körülmények, amik közt tengődtünk! Az egész múlt, jelenig gazdagodva, úgy, amint lelkünkben fölgüyülemlett.”³⁷ A társadalmi asszimiláció ebben az esetben nem egy konstruált nemzeti identitásmércének való maximális megfelelést és az idegen eredet teljes felszámolását írja elő, hanem – miként Schöpflin is kifejti 1908-as *A város* című esszéjében³⁸ – a szó eredeti értelmében vett összeolvadást jelent, amelynek révén új vagy pontosabban megújult közösségi képződmény jön létre. A nemzeti közösség tehát – Babits felfogása szerint – folyamatosan változó kulturális organizmus s nem eleve adott normák rendszere. Másik nézőpontból tekintve ez azt is jelenti, hogy az új kulturális jelenségek recepciójában az egyes alkotóknak nem a rögzített elvárásokhoz kell igazodniuk, hanem maga a közeg változik meg, s válik befogadóképessé az arra érdemes újdonság iránt. A nemzeti-nemzetietlen szembeállítás is ebben az összefüggésben veszíti el értelmét: „Hugo Victor *esprit germanique* volt, Ady nemzetietlen; az irodalom nemzetietlen, mikor megszületik, mint a Kazinczy mozgalma. *De nemzeti lesz később!* – mint a ma idegen és vendég gondolat holnap emlék és lelkünknek része lesz – s talán az egész lelkünk ilyenből szövődik.”³⁹

A nemzeti irodalom mibenlétével Babits korábban többször is foglalkozott. Az egyetemen *Az irodalom elmélete* címen tartott előadást, amelyben a művek osztályozása során külön figyelmet szentelt a „nemzeti szempont” értelmezésének is. A mai konstruktivista nacionalizmuselméletekkel összhangban Babits ekkor úgy látja, hogy a tizenharmadik század előtt nem beszélhetünk nemzeti irodalomról, ez csak a „nemzeti szellem ébredése” után lehetséges, amikor az egyes kultúrák tudatosan és politikai alapon elkülönülnek egymástól. A nyelvi különbséget nem látja döntőnek, ellenben úgy véli, a nemzeti irodalmak elkülönülése az irodalom történetében időben viszonylag kései s nem irodalmi szempont diktálta fejlemény, azaz külsőség, partikuláris és időben változó, amely az egyetemes és örök emberi kultúrához képest szükségszerűen másodlagos.⁴⁰ Ebben a gyorsírással lejegyzett s csak jóval a költő halála után

³⁷ BABITS, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, 912.

³⁸ SCHÖPFLIN Aladár, *A város*, Nyugat 1908/7, 353–361.

³⁹ BABITS, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, 913. (Kiemelés az eredetiben.)

⁴⁰ Ez a szemléletmód magában foglalja az irodalmi kánon változékonyságának az elvét is. Babits szerint ugyanis amennyiben más, nem nemzeti, de szintén politikai kritérium (például a forradalmi proletárság) formálja át az irodalmi kánon, akkor például Arany helyett más, „egy ugyanakkor élő jelentéktelen író, akinek művében esetleg ütközik a proletárvölgy csírája” kerül a kánon csúcsára. (BABITS Mihály, *Az irodalom elmélete* = *Üő, Esszék, tanulmányok*, I, 578.) Ez igen pontos s lényegében próféta kijelentés volt.

kiadott előadásszövegben veti fel Babits az először nemzetietlennek minősített, majd a nemzeti kultúra meghatározó részévé váló irodalmi jelenségek problematikáját, és egyik példája erre már ekkor Ady Endre. Az „egyéni lélekállapot expressziójaként” felfogott irodalom elmélete azonban kritikusan fordul a nemzeti lélek kérdéséhez is. Ekkor úgy látja, a művész minél egyénibben fejezi ki saját lelki tartalmait, a befogadó annál jobban érzi rajta az általános emberit, éppen ezért az irodalom nemzeti lélekből való eredeztetése egy szűkítő formula bevezetését jelentené.

Az év őszén a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszében viszont Babits újra visszatér a nemzeti lélek fogalmához, amely 1913-as *Magyar irodalom* című esszéjének egyik kulcsfogalma. A háború előtt még a *Játékfilozófia* differenciálódásméletét is felhasználva az irodalom nemzeti jellegét a következőképpen értékeli: „Minden művészet annál értékesebb, mennél nemzetibb, mennél jobban differenciálódott minden irányban, a *nemzeti* irányában is. S az irodalom, a nyelv művészete annál értékesebb, mennél nemzetibb a nyelve, mennél *idiomatikusabb*, a görög szó etimológiai jelentése szerint.”⁴¹ Az irodalom ekkor még a nyelvi és kulturális közösségként értett nemzet lelki kifejeződése, amely különbözősége révén sajátos árnyalatot képvisel az európai irodalom sokszínűségében, vagy zenei metaforával élve: a „nagy koncerthez egy új hangot” ad.⁴² Az irodalom nemzeti jellegének és az egyes művek világirodalmi értékének kettőségét pedig az alábbi formulával oldja fel: „Míg tehát egy irodalomnak *mint egésznek* értéke annál nagyobb a világirodalomban, mennél inkább új hangot visz bele, s mennél több új kifejezőeszközzel gazdagítja, azaz mennél kifejezettebben külön nemzeti karakterrel bír: addig, megfordítva, valamely *egyes* műnek világirodalmi értéke annál nagyobb, mennél általánosabban emberi vagy európai érdekléssel bír, s mennél európaibb eszközöket használ a kifejezésre.”⁴³ Babits 1913-ban tehát elsősorban nem azzal kínál alternatívát a magyar mint nemzeti irodalom mibenlétének megértéséhez Beöthy volgai lovasának az eredetmondát megalapozó nemzetkarakterológiai fejtegetéséhez képest, hogy dolgozatának második felében a pozitivisták miliőelmélet nyomán a magyar irodalmat regionális típusokra bontja, s ezzel mintegy decentralizálja a nemzetet mint abszolút értékközpontot, hanem azzal, hogy a magyar irodalmat a kezdetektől az európai irodalom (amely az ő fogalmi rendszerében azonos volt a világirodalommal) szerves és kiszakíthatatlan részének tekinti, s a nemzeti szempont egyoldalú hangsúlyozásában és különösen is az európaival való szembehelyezésében egyszerűen kulturálatlanságot feltételez. 1919-ben Babits a bergsoni *durée* időkoncepciójával alátámasztott múltnak azt az örökségét, amely a nemze-

⁴¹ BABITS, *Magyar irodalom*, 362.

⁴² Uo. 378.

⁴³ Uo., 381–382.

ti kultúra ápolásához szükséges, a köznemesség hagyományával azonosította,⁴⁴ s olyan európai és magyar műveltséganyagot értett rajta, amelyet sem a korabeli avantgárdban, sem a háborús hazafias propagandában, sem a népköltészetben, sem – később – a paraszti kultúrát idealizáló népiesség képviselőiben nem látott. Szegedy-Maszák Mihály szerint a „húszas években a Kommün és a békeszerződés, illetve az avant-garde is védekezésre kényszerítette, s már arra a következtetésre jutott, hogy »Gyulaiék szigorúsága a sovinizmus túlkapásai iránt« mintegy saját tevékenységének előzménye volt. Az efféle értékörzés ellenhatásként jelentkezett saját tevékenységében a tízes évek nemzetköziségéhez képest».⁴⁵

Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika nemrég publikált tanulmányukban feltárják a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszé interpretációs hagyományában megfigyelhető, a különböző szövegváltozatok összevetésére alapozódó „értelme-gondozói” munkát.⁴⁶ Babits 1919-es írása nemcsak lehetőséget ad az eltérő értelmezői érdekek érvényesítésére, de esetenként rá is szorul a jóindulat hermeneutikájára. Babits sem kerüli meg ugyanis azt, hogy választ adjon arra: kik a felelősek a háborús összeomlásért és a forradalmakért. Válasza nem sokban különbözik Szekfű Gyula – akit Babits esszéjében még mint sorstársát aposztrofál – *Három nemzedék* című írásában kifejtettektől. Babits egyrészt a háborús nacionalizmust, másrészt a Tanácsköztársaság zsidó vezetőit jelöli meg, harmadsorban pedig „a forradalmárok irodalmát, akik »futuristák« voltak: megtagadták a hagyományt, s újra akarták kezdeni a kultúrát!”⁴⁷ 1919 őszén az egy évvel korábban a polgári forradalomért lelkesedő költő már ismét a szerves fejlődés elvét vallja nemcsak az irodalom, de a nemzet életében is. A következő évtizedekben született esszéinek értelmezései tovább árnyalhatják Babits konzervativizmusát, művészi arisztokratizmusát, katolicizmusának felekezeti feletti egyetemes értékvonatkozásait s költészetének meghatározó motívumaiban (például a prófétaszerepben) megmutatkozó értékörző vonásait. Mindeközben azonban hangsúlyozni kell azt az értelmiségi szerepvállalást is, amely egyértelműen szemben állt a fennálló a keresztény-konzervatív kurzus kultúra- és társadalomszervezési mechanizmusaival. Míg az előbbi esetben – megerősítve a költő önvallomásaival – indokolt lehet a konzervatív jelző használata, addig Babitsnak a második világháború előtti magyar kultúrában elfoglalt pozíciója, életművének sokrétű és változatos karakterjegyei, valamint intellektuális attitűdje kétségbevonhatatlanná teszik a magyar irodalmi modernségben elfoglalt kiemelt szerepét.

⁴⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Babits nemzetfelfogása = Költők és koruk. Babits Mihály és József Attila*, szerk. N. HORVÁTH Béla, PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, 2009, 29.

⁴⁵ *Uo.*, 32.

⁴⁶ KOSZTOLÁNCZY Tibor – NEMESKÉRI Erika, „Sokszavú herold”. *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, It 2016/2, 138–161.

⁴⁷ BABITS, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, 926.

